

Dinî Hassasiyetin Faizle İlgili Tutuma ve Finansal Davranışlara Yansıması

Reflection of Religious Sensitivity on Interest Attitudes and Financial Behaviors

Muhammed Bedir BAYDEMİR

Dr. Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Finans Bankacılık ve Sigortacılık
Bölümü

Assist. Prof., Malatya Turgut Özal University, Department of Finance, Banking and
Insurance

e-posta: muhammed.baydemir@ozal.edu.tr

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4253-6140>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18 Ocak / 18 January 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Mayıs / 21 May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June 2025

Atıf / Citation: Baydemir, Muhammed Bedir. “Dinî Hassasiyetin Faizle İlgili Tutuma ve Finansal Davranışlara Yansıması”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2025), 101-120.
<https://doi.org/10.34085/buifd.1622418>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

Dinî Hassasiyetin Faizle İlgili Tutuma ve Finansal Davranışlara Yansıması

Öz

Faiz, bireylerin finansal kararlarını dini ve etik açıdan etkileyen önemli bir faktördür. Faizsiz finans, İslami finans, katılım bankacılığı vb. üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak faiz hassasiyeti olan bireylerin yatırım davranışları ve finansal okuryazarlıklarını inceleyen araştırmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu çalışma, faiz hassasiyetine sahip olan bireyler ile olmayan bireylerin finansal tercihlerini, finansal okuryazarlık seviyelerini ve bunların bir yansıması olan kazançlarını karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. 2022 yılının ilk yarısında 470 kişiye uygulanan anketler değerlendirilmiştir. Sonuçlar yüzde frekans bilgisi ile verilmiş ve karşılaştırmalar ki kare testleri ile yapılmıştır. Öncelikle yatırım ürünlerinde faiz olmasının tercihleri etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Faiz hassasiyetinin demografik değişkenlerle ilişkisi, temel finans bilgileri ve yatırım türleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Ayrıca, “sanal para caiz mi” ve “hisse senedi caiz mi” gibi sorularla faiz hassasiyetinin yatırım tercihlerine etkisi incelenmiş, bu görüşler Diyanet İşleri Başkanlığının açıklamalarıyla karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, katılımcıların yarısının faiz hassasiyetine sahip olduğunu, bu bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin genelde daha düşük olduğunu ve genellikle daha düşük kâr elde ettiklerini göstermektedir. İnternet bankacılığı kullanımı iki grup arasında benzer düzeyde bulunmuştur. Bu durumda, faiz hassasiyetinin teknolojiye ve modern çağa mesafeli olmaktan kaynaklanmadığı söylenebilir. Dinî hassasiyetlerin, yüksek getiri potansiyeline rağmen faiz içeren finansal araçlardan uzak durulmasına neden olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dini Hassasiyet, Faiz, Faiz Hassasiyeti, Finansal Okuryazarlık, Yatırım

Abstract

Interest is a religious and ethical issue that influences individuals' financial decisions. Numerous studies have been conducted on interest-free finance, Islamic finance, participation banking, etc. However, research on the investment behaviors and financial literacy of individuals with sensitivity to interest is relatively limited. This study aims to compare the financial preferences, financial literacy levels, and corresponding gains of individuals with and without interest sensitivity. Surveys conducted with 470 individuals in the first half of 2022 were analyzed. Initially, the impact of interest in investment products on preferences was examined. The relationship between interest sensitivity and demographic variables, as well as its effect on basic financial knowledge and investment types, was analyzed. Additionally, questions such as “Is cryptocurrency permissible?” and “Is investing in stocks permissible?” were used to assess the impact of interest sensitivity on investment preferences, and these views were compared with the statements from the Directorate of Religious Affairs. The results show that half of the participants have interest sensitivity, and these individuals have lower financial literacy levels and tend to earn lower profits. The use of online banking was found to be similar across both groups. In this context, it can be concluded that interest sensitivity is not due to variables such as a distance from technology or the modern age. Religious sensitivities, despite offering high returns, lead individuals to avoid financial instruments that involve interest.

Keywords: Financial Literacy, Interest, Interest Sensitivity, Religious Sensitivity, Investment

Giriş

Faiz, kelime olarak eşyanın artırılması anlamına gelir. İslam'da faiz, aynı cins iki malın ilave bedelle değiştirilmesi veya bir borç ilişkisinde, borç verilen miktarın fazlasıyla geri alınması şeklinde tanımlanmaktadır. Teknik olarak faiz, borçluya verilen para üzerinden belirli bir oranla fazlalık talep edilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de faizle ilgili hükümlerin nazil olduğu dönemde, faiz, günümüzde olduğu gibi birçok farklı biçimde ve yöntemle uygulanmaktaydı. Özellikle borçluların, borçlarını ödemede zorluk çekmeleri durumunda, borç süresinin uzatılarak faiz oranlarının artırılması yaygın bir uygulamaydı. Bu durum, borçluların daha da derinleşen mali zorluklarla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktaydı. Bu tür uygulamalar, günümüzde de benzer şekillerde varlığını sürdürmektedir. Günümüzdeki finansal sistemlerde faiz; bankacılık işlemleri, kredi kartları, tüketici kredileri gibi pek çok farklı alanda karşımıza çıkmaktadır.¹ Faiz, özellikle İslam dininde kesin olarak yasaklanmış, diğer bazı dinlerde ise çeşitli kısıtlamalara tabi tutulmuştur.²

Bankalar, günümüzde sermaye sahipleri ile finansmana ihtiyaç duyanlar arasında aracılık yaparak kaynakların aktarımını sağlamaktadır. Mevduat toplama ve kredi verme işlemlerinde faiz temel mekanizma olarak kullanılmakta ve bu model, bazı eleştirilere rağmen dünya genelinde, Müslüman ülkeler de dahil olmak üzere yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Buna çözüm olarak sunulan yöntemlerden biri faizsiz finans sistemidir. Bu yöntem faizi hem ekonomik hem de ahlaki açıdan eleştirerek ortaklığa dayalı alternatif bir yöntem sunmayı amaçlamaktadır. Ancak bu konu hala tartışılmaya devam etmektedir.³

Kredi kullanılmadığında, bazı ihtiyaçların karşılanması ya da belirli varlıkların edinimi ertelenebilir veya tamamen mümkün olmayabilir. Özellikle yüksek maliyet gerektiren konut, araç veya büyük ölçekli yatırımlar gibi durumlarda, krediye başvurmadan bu alımların gerçekleştirilmesi ciddi bir sermaye birikimi gerektirmektedir. Bu da bireylerin uzun vadeli birikim yapmalarını zorunlu kılarak tüketimlerini kısıtlayabilmekte ve ihtiyaçlarını belirli bir süre ertelemelerine neden olabilmektedir. Ayrıca, kredi kullanılmadığında, işletmelerin büyüme ya da yeni projelere yatırım yapma süreçleri finansman eksikliği nedeniyle yavaşlayabilmekte veya sınırlı bir şekilde gerçekleşebilmektedir.⁴

Gelir düzeyinin arzu edilen yaşam standartlarını karşılamakta yetersiz kaldığı durumlarda, bireyler sıklıkla borçlanmaya yönelerek mevcut refah düzeyini borç aracılığıyla sürdürmeyi seçmektedir. Liberal ekonomik politikaların teşvik ettiği krediye dayalı ekonomi modelleri, kısa ve orta vadede finansal rahatlamaya katkıda bulunsun da, uzun vadede borçların geri ödenmesinde yaşanan zorluklar ciddi ekonomik sıkıntılara ve psikolojik streslere neden olmaktadır. Reklam, pazarlama

¹ Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'an* İstanbul: Beka Yayıncılık, 2021, 2/ 243.

² Kadir Kızıltepe - Fatih Yardımcıoğlu, "Diyabet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma", *Uluslararası İslam Ekonomisi Ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2017), 172-225.

³ Recep Ulusoy - İslam Altun, "Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 63 (2017), 135-150.

⁴ Erdal Demirhan, "Tüketiciler, Satıcılar ve Bankalar Açısından Tüketici Kredilerinin Fayda ve Sakıncalarının Karşılaştırılması", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2001), 137-146.

stratejileri ve medya aracılığıyla gelirden daha yüksek tüketim seviyelerini özendiren bir kültürün yaygınlaşması, borçlanmaya dayalı büyük bir finansal yapı oluşturmaktadır. Oysa bu durum hem ekonomik istikrarı hem de sosyal ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Krediye başvurma nedenleri genellikle gelirden daha fazla gider olması durumuyla ilişkilidir. Ancak bu tür bir sorunun çözümü kredi almak olmamalıdır. İnsanlar gelirlerini artırmanın yollarını aramalı ya da harcamalarını azaltmaya odaklanmalıdırlar. Aksi halde bireyler, daha fazla kredi kullanarak borç döngüsüne girebilmektedirler. Özellikle ekonomik zorlukların arttığı dönemlerde, düşük gelirli bireyler krediye daha fazla yönelebilmektedirler. Bu durum, hükümetlerin genişlemeci politikalarının bir yan etkisi olarak ortaya çıkabilmektedir. Ancak, bu politikalar genelde uzun vadeli ekonomik istikrarı hedeflerken, bireylerin kredi bağımlılığını azaltmaya yönelik bir çözüm sunmamaktadır. Bankalar ise düşük gelir grubuna kredi verirken temkinli davranmaya çalışsa da, kar baskısı nedeniyle bu dikkatleri azalabilmektedir. Bu, finansal kriz dönemlerinde sıkça gözlemlenen bir durumdur.⁵

Din, insanların yaşamlarını şekillendiren en önemli manevi değerlerden biridir ve bireylerin hem kişisel hem de toplumsal davranışlarını derinden etkilemektedir. İnanç sistemleri, yalnızca ahlaki ve manevi alanlarda değil, aynı zamanda ticaret, finans ve ekonomi gibi dünyevi konularda da rehberlik edici bir rol oynamaktadır. Dinin finansal tutumlar üzerindeki etkisi, özellikle faizli işlemler gibi hassas konularda belirgin bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Faiz, birçok dini ve etik sistemde tartışmalı bir konu olarak ele alınmakta ve bireylerin ticari kararlarını şekillendiren önemli bir faktör olabilmektedir.⁶ Bu durum, toplumda faizli işlemleri benimseyen bireyler ile bu işlemlere karşı hassasiyet gösteren bireyler arasında farklı tutum ve davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dinini yaşamak isteyen bireylerin tüketim tercihleri, çoğunlukla inançlarına uygun bir şekilde belirlenmektedir. Yani dindarlık yalnızca manevi bir boyutla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bireylerin tüketim alışkanlıklarını da yönlendirmektedir. Hatta, yalnızca bireylerin değil, toplumların genel tüketim eğilimlerini de şekillendirmelidir. Böylece, benzer tüketim alışkanlıklarının toplum içinde yaygınlaşması ve toplumun ortak değerler etrafında birleşmesi sağlanabilir. İnançlı bireylerin yeme, içme, giyim ve diğer günlük yaşam tercihleri, büyük ölçüde dini inançları ve değerleri tarafından şekillenmektedir. Bu durum, dinin bireylerin karar alma süreçleri üzerinde yönlendirici bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketim kavramı, günümüzde klasik anlamını aşarak yalnızca temel ihtiyaçların karşılanmasını değil, aynı zamanda haz ve eğlence gibi unsurları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Tüketim artık, sadece bir mal ya da hizmetin alınmasını ifade etmekle kalmaz; aynı zamanda bireylerin duygusal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada da önemli bir rol oynamaktadır. Tüketim, genişleyen bu anlamıyla bir kimlik ve statü aracı haline gelmiştir. Bireyler, ürün veya hizmeti yalnızca ihtiyaç duyduğu için değil, o ürünün sağladığı prestij, statü ve sosyal anlam için tercih etmektedir. Böylece tüketim, fiziksel gereksinimlerin karşılanmasının ötesinde, manevi bir tatmin aracı olarak da görülmeye başlanmıştır. Bu durum, bireylerin satın alma davranışlarının, toplumsal kabul görme, kendini ifade etme ve ait olma gibi daha soyut ihtiyaçlarla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Tüketim, aynı zamanda toplumsal bir iletişim aracı haline gelmiştir. Hatta dinle

⁵ İsa Yılmaz vd., "Ailede Kurtarıcı Olarak 'Banka Kredisi': Kredi Kullanımının Aile Sistemi Üzerindeki Etkileri", *Sırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2023), 283-305.

⁶ Ferda Güvenilir - Ahmet İncekara, "İslam İktisadı Bağlamında Para Politikası", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2019), 59-74.

ilişkilendirilen alanların genişlemesiyle birlikte, moda da bu unsurlar arasında yerini alabilmektedir. Örneğin, muhafazakâr kesime yönelik özel hizmetler sunan otellerin sayısı hızla artmaktadır. Bu durum, tüketim alışkanlıklarının dini inançlara göre şekillendiğini göstermektedir. Bu etki, yalnızca tatil anlayışında değil, mutfakta kullanılan malzemelerden temizlik ürünlerine ve kıyafetlere kadar pek çok alanda kendini hissettirmektedir. Bu gelişmeler, dini değerlerin modern yaşamın pek çok yönüyle iç içe geçtiğini ve tüketim kalıplarını yeniden tanımladığını ortaya koymaktadır.⁷

Mevcut literatür incelendiğinde, faizsiz finans, İslami finans ve katılım bankacılığı gibi İslam iktisadiyla ilişkili alanlarda oldukça geniş bir akademik birikimin oluştuğu görülmektedir. Bu alanlarda yapılan çalışmalar, teorik çerçevelerden uygulamalı modellere, bireysel tutum analizlerinden sektörel değerlendirmelere kadar uzanan geniş bir yelpazede gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Ulusoy ve Altun (2020)⁸, faizsiz finans sistemini teorik açıdan ele alırken; Turan ve Demirci (2019)⁹, akademisyenlerin faizli ve faizsiz finansal araçlara yönelik tutumlarını karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Seçkiner (2022)¹⁰ tarafından geliştirilen çalışma ise, konut finansmanına alternatif olarak faizsiz yapı sistemine yönelik teorik bir temellendirme sunmaktadır. İslami finans literatüründe Sezgin ve Şahin (2016)¹¹, İslami finansın sosyoekonomik sorunlardan biri olan yoksullukla mücadeleye katkı potansiyelini analiz etmiş; Yıldız (2020)¹², bireylerin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri ile katılım bankacılığına yönelik tercihleri arasındaki ilişkiyi ampirik verilerle değerlendirmiştir. Efe (2021)¹³, İslami finans ve katılım bankacılığı sektöründe karşılaşılan yapısal sorunlara çözüm önerileri sunarken; Saray ve Güngör (2023)¹⁴ ile Pala ve arkadaşları (2024)¹⁵, İslami finansal okuryazarlığın çeşitli bölgelerdeki bireyler üzerindeki etkisini alan araştırmalarıyla ortaya koymuşlardır. Katılım bankacılığı özelinde yapılan çalışmalar da vardır. Yıldırım (2020)¹⁶, Türkiye ekonomisinde katılım bankacılığının yeri ve gelişimini ele alırken; Salihoğlu (2022)¹⁷, sektörel büyüklüğü etkileyen faktörleri istatistiksel analizlerle değerlendirmiştir. Pilatin (2022)¹⁸ ise katılım bankacılığı tercihlerine ilişkin bölgesel bir analiz

⁷ Ayşenur Barak - Hasan Kaplan, "Din Psikolojisi Perspektifinden Dindarlık ve Tüketim İlişkisi Üzerine Kuramsal Değerlendirmeler", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (2024), 137-174.

⁸ Ulusoy - Altun, "Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım", 135-150.

⁹ Yahya Turan - İslam Demirci, "Akademisyenlerin Faiz Ve Faizsiz Finans Kullanımına Yönelik Tutumları", *Bilimname* 39 (2019), 247-283.

¹⁰ Mehmet Hicabi Seçkiner, "Konut Finansmanı Sistemlerine Alternatif Bir Model Olarak Faizsiz Yapı Sisteminin Temellendirilmesi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/1 (2022), 133-176.

¹¹ Selman Yasir Sezgin - Ömer Nasuhi Şahin, "Fakirlikle Mücadele için İslami Finans", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* ICEBSS Özel Sayı (2016), 195-204.

¹² Melek Yıldız, "Bireylerin İslami Finans Okuryazarlık Düzeyi ve Katılım Bankası Tercihi: Türkiye Değerlendirmesi", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/4 (2020), 730-744.

¹³ Ahmet Efe, "Katılım Bankacılığı ve İslami Finans Sektöründe Temel Sorunların Çözümü", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2021), 303-326.

¹⁴ Öznu Saray - Selim Güngör, "İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi: Tokat İli Üzerine Bir Alan Araştırması", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 54 (2023), 309-333.

¹⁵ Fahrettin Pala vd., "Analyzing the Linkage Between Islamic Financial Literacy and Islamic Banking Services Adoption: Evidence from Turkey", *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 15/5 (2024), 784-817.

¹⁶ Oğuz Yıldırım, "Türkiye Ekonomisinde Katılım Bankacılığı", *Econder Uluslararası Akademik Dergi* 4/2 (2020), 518-529.

¹⁷ Esengül Salihoğlu, "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Büyüklüğünü Etkileyen Seçilmiş Faktörler Üzerine Bir Analiz", *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi* 7/Özel Sayı (2022), 211-234.

¹⁸ Abdulmuttalip Pilatin, "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Tercihi: Bölgesel Bir Araştırma", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/3 (2022), 1042-1060.

gerçekleştirmiş; Asker (2024)¹⁹ ise Covid-19 pandemisinin katılım bankacılığı sektörü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Tüm bu çalışmalar, faizsiz finansal sistemin farklı bileşenlerini çeşitli yönleriyle ele alarak literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Uluslararası literatürde de benzer temaları ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Mahastanti vd. (2021)²⁰, Müslüman yatırımcıların şeriat bazlı hisse senetlerine yönelik metafiziksel ve maddi getiri tercihlerini incelerken; Abbas vd. (2020)²¹, Endonezya'daki dini kuruluş yöneticilerinin finansal davranışlarını öngörmeye yönelik analizler sunmuştur. Marendra vd. (2021)²², İslami sermaye piyasasında Müslüman yatırımcıların yatırım karar alma süreçlerini ele alırken; Solekah ve Hakim (2023)²³, şeriat finansal okuryazarlığının dindarlık ile Müslümanların finansal davranışları arasındaki ilişkideki düzenleyici etkisini incelemiştir. Budiyanto vd. (2024)²⁴ ise dindarlık ve tüketim karşıtı yaşam tarzının finansal refah üzerindeki etkilerini, finansal davranış aracılığıyla değerlendirmiştir. Tüm bu çalışmalar, faizsiz finansal sistemin farklı bileşenlerini çeşitli yönleriyle ele alarak literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

Buna karşın, faiz hassasiyeti olan bireylerin yatırım davranışları ve finansal okuryazarlık düzeylerine odaklanan çalışmaların sayıca oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Literatürde bu konuyu doğrudan ele alan çok az sayıda çalışma bulunmakta olup, bu bağlamda ulaşılan örnek, Kızıltepe ve Yardımcıoğlu'nun (2020)²⁵ Diyanet personelinin kapsayan araştırmasıdır. Söz konusu çalışmada yalnızca belirli bir meslek grubuna odaklanılmış olması, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu durum, faiz hassasiyeti gibi din temelli finansal tercihlere ilişkin bireysel davranış kalıplarını anlamaya yönelik daha kapsamlı, çok boyutlu ve farklı sosyo-demografik grupları içeren ampirik araştırmalara olan ihtiyacı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal tercihlerini ve bu hassasiyetin finans bilgilerine yansımalarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu finansal tercihlerin, finansal sisteme olan muhtemel etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Faizsiz alternatiflerin daha az olduğu piyasada, faiz hassasiyeti taşıyan bireylerin yatırım araçlarına yönelimi, geleneksel finans teorilerinden daha çok inanç temelli faktörlere dayandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın bulgularının, faiz hassasiyetine sahip bireylerin davranışlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla 2022 yılının ilk yarısında 470 kişiye uygulanan anketler değerlendirilmiştir. Sonuçlar yüzde frekans bilgisi ile verilmiş ve karşılaştırmalar SPSS 21 programı ile ki kare testleri kullanılarak yapılmıştır. Bilimsel çalışmalarda kategorik değişkenler sıklıkla kullanılmaktadır. Bağımlı değişken kategorik ise doğrusal olasılık modeli, probit model veya lojistik

¹⁹ Veysi Asker, "Covid-19 Salgınının Katılım Bankacılığı Sektörüne Etkisi: Merce Temelli Cradis Uygulaması", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25/3 (2024), 144-166.

²⁰ Linda Ariany, Mahastanti vd. "Sharia-based Stocks: Do Muslim Investors Prefer Metaphysical or Materialistic Returns?", *The Journal of Asian Finance, Economics and Business* 8/1 (2021), 609-621.

²¹ Djamila Abbas vd. "Predicting the Financial Behavior of the Religious Organization Board in Indonesia", *The Journal of Asian Finance, Economics and Business* 7/12 (2020), 1159-1166.

²² Marendra Marendra vd. "Behavior of Muslim Investors on Investment Decision Making in Sharia Capital Market", *International Research of Economic and Management Education* 1/1 (2021), 29-41.

²³ Nihayatu Aslamatis Solekah – Ahmad Muqarrabin Hakim, "How Sharia Financial Literacy Moderated Religiosity and Muslim Financial Behaviour". *Proceeding 3rd International Conference on Business & Social Sciences (ICOBUSS)*, Surabaya, October 28-29th, 2023.

²⁴ Arief Budiyanto vd. "Factors affecting financial well-being: the mediating role of financial behavior towards religiosity and anti-consumption lifestyle—evidence from Indonesia". *Investment Management & Financial Innovations*, 21/3 (2024), 187.

²⁵ Kızıltepe – Yardımcıoğlu, "Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma", 172-225

regresyon analizi gibi yöntemler kullanılmaktadır. Bağımlı değişken kategorik olduğunda ayırma analizi de kullanılabilir. İki kategorik değişken arasındaki ilişkiyi test eden yöntemlerden biri ki kare testleridir.^{26,27}

Öncelikle yatırım yapılacak ürünlerde faiz olmasının yatırım tercihlerini etkileyip etkilemediği belirlenmiştir. Bu temel ayırmadan sonra faiz hassasiyetinin yaş, eğitim düzeyi, meslek gibi demografik değişkenlerle olan ilişkisi incelenmiştir. Daha sonra basit faiz hesabı, kambiyo vergisinin oranı gibi bazı sorulara verilen cevaplar değerlendirilmiştir. Böylece faiz hassasiyeti olanlar ve olmayanların temel finans bilgileri arasında karşılaştırma yapılmıştır. “sanal para caiz mi”, “hisse senedi caiz mi” türünden sorularla faiz hassasiyetinin yatırım türlerine etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu görüşler, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın açıklamalarıyla karşılaştırılarak gerçek bir araştırmaya mı yoksa kişisel çıkarımlara mı dayandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. İki grubun yatırımlarından elde ettikleri kar oranları karşılaştırılarak faizli işlemlerden kaçınmanın kazanca olan etkisine bakılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal tercihlerini ve bu hassasiyetin finans bilgilerine yansımalarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmanın bulguları aşağıda sunulmuştur. Sonuçlar yüzde frekans bilgisi ile verilmiş karşılaştırmalar SPSS 21 programı ile ki kare testleri kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmada, faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal tercihlerini daha iyi anlayabilmek amacıyla faizli işlemlerden kaçınanlar ve faizli işlemleri tercih edenler arasında bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım doğrultusunda, her iki grubun finansal başarıları ve bilgi düzeyleri karşılaştırılacaktır. Faiz hassasiyetine sahip olup olmama durumu Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo1. Faiz hassasiyeti oranları

Faiz Hassasiyeti	Frekans	Yüzde (%)
Evet	235	50
Hayır	235	50

Katılımcıların faiz hassasiyeti durumu dengeli bir şekilde dağılmaktadır. 470 geçerli yanıtın yarısı faiz hassasiyetinin var olduğunu belirtmişken, diğer yarısı ise faiz hassasiyetine sahip olmadığını ifade etmiştir. Bu sonuç, katılımcıların faiz hassasiyetine ilişkin tutumlarının eşit oranda farklılaştığını ve belirgin bir eğilim olmadığını göstermektedir. Benzer olarak Diyanet personeli için yapılan bir çalışmada örneklemin sadece yaklaşık üçte birinin faiz hassasiyeti olduğu; dörtte birinin ise faizli kredi kullandıkları belirtilmiştir.²⁸ Bu bulgular, faiz hassasiyetine yönelik tercihlerin bilgi eksikliğinden ziyade bilinç eksikliğiyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Faiz hassasiyetine ilişkin bilinç eksikliği, bireylerin dini öğretilerle finansal tercihler arasında nasıl bir bağ kurdukları konusunda yeterli farkındalığa sahip olmamalarıyla açıklanabilir. Örneğin, faizli işlemlerin bireylerin inançlarına olan etkisini tam anlamıyla değerlendirememeleri, günlük yaşamda daha pragmatik bir yaklaşımı benimsemelerine yol açtığı söylenebilir. Bu durum, sadece bireysel dini inançlarla değil, aynı zamanda

²⁶ Muhammed Baydemir, “Determining The Factors Affecting Elders’ Smoking Habit: Estimation Through Logistical Regression Analyses”, *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies* 2/2 (2019), 49-54.

²⁷ Muhammed Baydemir, “Bilimsel Araştırmalarda İstatistiğin ve Doğru Yöntem Seçimlerinin Önemi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/1 (2021), 29-34.

²⁸ Kızıltepe – Yardımcıoğlu, “Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma”, 172-225

çevresel, kültürel ve ekonomik faktörlerle de şekillenmiş olabilir. Dolayısıyla, faiz hassasiyetine yönelik tutumların, salt bilgiye değil, bu bilginin bireyler tarafından nasıl içselleştirildiğine ve uygulamaya döküldüğüne bağlı olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki veri ve analizlerle konunun demografik ve sosyoekonomik değişkenlerle nasıl etkileşim içinde olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Faiz hassasiyetinin yaş gruplarına göre dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Yaş dağılımları

Faiz Hassasiyeti	18-26 (%)	27-35 (%)	36-42 (%)	43-50 (%)	50 Üzeri (%)
Evet	9,4	30,2	25,5	23,8	11,1
Hayır	11,9	28,5	25,1	19,1	15,3

Test sonucuna göre, yaş grupları arasında faiz hassasiyetine sahip olma durumuna dair istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p=0,455$). Yani yaştan, faiz hassasiyeti üzerinde belirleyici bir faktör olmadığı söylenebilir. Bu bulgu, insanların yaş ilerledikçe dine ve namaza daha fazla önem verdiği genel eğilimle çelişiyor gibi görünse de, faiz hassasiyetinin yalnızca dini bir tercih değil, aynı zamanda modern ekonomik sistemin karmaşıklığı içinde şekillenen pragmatik bir tavır olduğunu göstermektedir.²⁹ Yaşla birlikte artan dini bağlılık, bireylerin kişisel ibadetlerine yansırken, faiz gibi ekonomik tercihler daha çok çevresel faktörler, sistemsel teşvikler ve kişisel çıkar dengesiyle belirleniyor olabilir. Bu da, bireylerin yaşla birlikte artan dini eğilimlerinin, her zaman ekonomiyle ilgili dini hassasiyetlere dönüşmediğini ve bu iki alan arasında fark olabileceğini ortaya koymaktadır. Faiz hassasiyeti, bireyin sadece dini değerleriyle değil, aynı zamanda içinde bulunduğu ekonomik sistemle olan ilişkisiyle de doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda, faiz hassasiyetinin artması için sadece bireysel farkındalık değil, aynı zamanda sistematik dönüşümler ve dini hassasiyetlere uygun finansal alternatiflerin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Namaz gibi ibadetler bireyin günlük hayatında kolayca uygulanabilirken, faizden tamamen kaçınmak daha zorlayıcı olabilir. Özellikle modern ekonomik sistemlerde faizden kaçınma, daha fazla bilinç gerektirebilir.

Eğitim düzeyinin, faiz hassasiyeti ilişkisini anlamak için eğitim düzeyi altı farklı kategoride incelenmiştir. Ancak, gruplar arasında belirgin bir yığılma olmadığından, bu kategoriler üzerinden yapılan analizlerin sonuçları net bir eğilim ortaya koymamıştır. Daha doğru bir değerlendirme yapabilmek için eğitim düzeyleri, lisans eğitimine kadar; ilköğretim, lise, ön lisans bir grup, lisans ve üzeri eğitim görenler; lisans, yüksek lisans, doktora bir grup olmak üzere iki ana gruba ayrılarak analiz edilmiştir. Bu veriler Tablo 3 ile sunulmuştur.

Tablo 3. Eğitim düzeyi dağılımları

Faiz Hassasiyeti	İlköğretim, Lise, Önlisans (%)	Lisans, Yüksek Lisans, Doktora (%)
Evet	28,9	71,1
Hayır	19,6	80,4

Eğitim seviyeleri iki gruba ayrılarak yapılan analiz sonucunda, faiz hassasiyeti ile eğitim seviyesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0,018$). Lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahip bireyler arasında faiz hassasiyetine sahip olanların oranı daha düşükken; ilköğretim, lise ve ön lisans düzeyinde eğitim almış bireyler arasında faiz hassasiyetine sahip olanların oranı daha

²⁹ Mustafa Arslan, “Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 2/2 (2009), 112-125.

yüksektir. Bu bulgular, daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin faiz hassasiyetine daha az eğilim gösterdiğini düşündürmektedir. Bunun nedeni, bu bireylerin modern finansal araçları ve sistemlere daha çok aşına olmaları, bu nedenle faizli işlemlere daha pragmatik yaklaşması olabilir. Bu durum, eğitim seviyesi arttıkça dini hassasiyetlerin azalmasına dair yapılan bazı çalışmalarda gözlemlenen eğilimle benzerlik göstermektedir.³⁰

Meslek gruplarıyla faiz hassasiyeti arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı incelemek amacıyla, katılımcıların meslek dağılımı ve faiz hassasiyetine sahip olma durumları Tablo 4 ile sunulmuştur.

Tablo 4. Meslek dağılımları

Faiz Hassasiyeti	Kamu Çalışanı (%)	Esnaf İşveren (%)	Finans Sektörü (%)	Özel Sektör Çalışanı (%)	Öğrenci (%)	İşsiz (%)	Emekli (%)
Evet	48,9	11,9	7,7	15,7	6,8	6,0	3,0
Hayır	39,6	10,2	8,5	22,1	5,1	7,2	7,2

Yapılan analizde, katılımcıların mesleklerinin faiz hassasiyeti üzerinde belirgin bir fark oluşturmadığı yani meslek türünün faiz hassasiyeti üzerinde etkili olmadığı görülmüştür ($p=0.113$). Çalışmada finans sektörü çalışanları olmasına rağmen, bu grup faiz hassasiyeti konusunda diğer sektörlerle göre belirgin bir farklılık sergilememektedir. Oysa finans sektörü çalışanlarının faize daha fazla aşına olmaları ve faizli işlemleri daha sık yapmaları olağandır. Bunun da faize karşı olan tutumlarını etkilemeleri beklenebilir. Aynı şekilde, esnaf ve işverenlerin krediye olan ihtiyaçlarına rağmen faiz hassasiyeti oranları diğer gruplarla benzer düzeyde kalmaktadır. Kamuda veya özel sektörde ücretli çalışanların sabit gelirli olmaları, faiz hassasiyetleri üzerinde farklı etkiler oluşturabilir. Bu bulgular, faiz hassasiyetinin meslek grubuna değil, bireylerin finansal alışkanlıkları ve dışsal ekonomik faktörlere göre şekillendiğini düşündürmektedir.

Gelir düzeyinin de faiz hassasiyetini etkileyebilecek bir faktör olabileceği düşünülmüştür. Tablo 5 ile gelir düzeyine göre faiz hassasiyeti dağılımları sunulmuştur.

Tablo 5. Gelir düzeyi dağılımları

Faiz Hassasiyeti	5000 TL altı (%)	5000 10000 (%)	10001 15000 (%)	15001 25000 (%)	25001 40000 (%)	40001 üstü (%)
Evet	8,5	8,9	35,7	17,4	24,3	5,1
Hayır	5,1	8,1	33,2	20,9	28,1	4,7

Gelir düzeyinin bireylerin faiz hassasiyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığını söylenebilir ($p=0.588$). Bu durum, farklı gelir gruplarına mensup bireylerin faizli işlemlere karşı tutumlarında kayda değer bir farklılık olmadığını göstermektedir. Yani bireylerin faizli işlemlerden kaçınma veya bu tür işlemleri tercih etme eğilimleri, gelir düzeylerinden bağımsızdır. Gelir düzeyi arttıkça bireylerin dini yaşam tarzına olan bağlılıklarının azaldığını belirten çalışmalar vardır.³¹ Namaz kılma durumu ile bireylerin gelir düzeyi arasındaki ilişkinin incelediği araştırmada ise namaz kılma durumunun gelir düzeyi ile anlamlı bir ilişki taşımadığı belirtilmiştir.³² Bu çalışmanın gelir ile ilgili bulgusu dini görevlerin bazıları ile paralellik göstermektedir.

³⁰ Nurten Kimter, "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *EKEV Akademi Dergisi* 68 (2016), 299-332.

³¹ Betül Yurttaş, *Psikolojik Sağlamlığın Kazanılmasında Dini Duygu ve Düşüncenin Rolü ve Önemi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 27.

³² Kimter, "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", 299-332.

Demografik değişkenler açısından faiz hassasiyeti ele alındığında, bireylerin yaş, gelir düzeyi, meslek ve eğitim gibi faktörlerin faiz hassasiyetine olan etkilerinin sınırlı olduğu görülmüştür. Bu durum, faiz hassasiyetinin daha çok bireylerin dini, etik ve kültürel değerleriyle şekillendiğini göstermektedir.

Finansal bilgi düzeyi, bireylerin ekonomik ve finansal kararlarını etkin bir şekilde yönetebilmeleri açısından kritik bir unsurdur. Bireylerin faiz hassasiyeti ile kendi algıladıkları finansal bilgi düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılımcılar, "finansal bilgi düzeyiniz nedir?" sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda dört farklı kategoride sınıflandırılmıştır: "Çok Var," "Kısmen," "Çok Az," ve "Hiç Yok." cevaplarına göre dağılımlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Finansal bilgi düzeyi dağılımları

Faiz Hassasiyeti	Çok Var (%)	Kısmen (%)	Çok Az (%)	Hiç Yok (%)
Evet	9,4	38,7	30,2	21,7
Hayır	20,0	44,3	24,3	11,5

Sonuçlara göre, faiz hassasiyeti ile finansal bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0.000$). Faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal bilgi seviyesi, hassasiyet göstermeyen bireylere kıyasla genelde daha düşüktür. Finansal bilgi düzeyindeki bu farklılık, faiz hassasiyeti olan bireylerin finansal sistemle daha sınırlı bir etkileşim içinde olmasından kaynaklanıyor olabilir. Faiz hassasiyetine sahip bireyler, faizli ürün ve hizmetlerden kaçındıkları için modern finansal araçlara erişim veya kullanım konusunda daha az deneyim ve bilgi sahibi olabilirler. Bu durum, finansal bilgi düzeyini artıracak fırsatlara erişimlerini de sınırlandırabilir. Öte yandan, faiz hassasiyeti olmayan bireylerin finansal sistemle daha aktif bir ilişki içinde olmaları, bilgi düzeylerini artırıcı bir etkiye sahip olabilir. Bu bireyler, finansal piyasalarda daha geniş bir araç yelpazesıyla karşılaşarak bilgi ve deneyimlerini geliştirme olanağına sahip olabilmektedirler. Bu bulgu, farklı hassasiyet gruplarına uygun finansal okuryazarlık programları geliştirmek açısından önemli olabilir. Özellikle, faiz hassasiyeti olan bireylere yönelik finansal bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, bu grupların finansal okuryazarlık düzeylerini artırabilir ve ekonomik karar alma süreçlerini iyileştirebilir.

Çalışmada, faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansla ilgili temel kavramlara dair bilgi düzeyleri de incelenmiştir. Katılımcılara, 40.000 TL'lik bir tutarın %10 yıllık faiz oranıyla 3 yıl boyunca bankada birikmesi durumunda toplam tutarı hesaplamaları istenen bir soru sorulmuştur. Bu soru, basit finansal matematik işlemlerini yapabilme yeteneğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Tablo 7, faiz hassasiyeti ile faiz hesaplama becerisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 7. Faiz soruna verilen cevapların dağılımı

Faiz Hassasiyeti	Yanlış (%)	Doğru (%)
Evet	31,5	68,5
Hayır	20,4	79,6

Faiz hassasiyeti ile faiz problemini doğru veya yanlış cevaplama arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p=0.006$). Faizli ticaretlere yanaşmayan bireylerin, faizle ilgili temel bilgilerinin daha düşük olduğu söylenebilir. Bu bireyler, faizli işlemlerden uzak durma kararı aldıkları için, faiz problemi gibi temel finansal konularda daha düşük performans sergileyebilirler. Öte yandan, faiz hassasiyeti

olmayan bireyler, faizli işlemleri kullanma konusunda daha açık bir tutuma sahip olduklarından, bu tür finansal kavramlara daha aşina olabilir ve bu konularda daha yüksek bir bilgi seviyesine sahip olabilirler. Bu durum, faiz problemlerini doğru yanıtlayabilme oranlarının daha yüksek olmasını açıklayabilir.

Kambiyo vergisi, döviz ve kıymetli maden alım-satım işlemlerinde alınan bir harç olarak finansal sistemde yer almaktadır. Amaç, döviz talebini kontrol altına almak ve yerel para biriminin değerini korumaktır. Ancak, bu vergiye dair farkındalık düzeyi, bireylerin finansal bilgi seviyeleri ve genel ekonomik konulara olan ilgileri doğrultusunda farklılık gösterebilir. Faiz hassasiyeti olan bireylerin bu konuda bilgi düzeylerinin nasıl şekillendiği, faiz hassasiyeti olmayan bireylerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Tablo 8 faiz hassasiyeti ile kambiyo vergisine dair bilgi düzeyi arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 8. Kambiyo vergisinin cevaplanma dağılımları

Faiz Hassasiyeti	Yanlış bilenler ve Bilmeyenler (%)	Doğru Bilenler (%)
Evet	76,6	23,4
Hayır	63,0	37,0

Sonuçlara göre, faiz hassasiyeti ile kambiyo vergisini bilme arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p=0.001$). Faiz hassasiyeti olan bireylerin kambiyo vergisi hakkında doğru bilgi sahibi olma oranı, faiz hassasiyeti olmayanlara göre belirgin bir şekilde daha düşüktür. Faiz hassasiyeti olan bireylerin finansal sistemin belirli unsurlarına mesafeli durması, bu tür konularda bilgi sahibi olmalarını da sınırladığı düşünülmektedir. Kambiyo vergisinin faizli işlemlerle doğrudan bir bağlantısı bulunmamasına rağmen bu farkın olması; genel finansal farkındalık eksikliğini akla getirmektedir. Kambiyo vergisini bilme oranının, faiz hassasiyeti ya da ekonomik konulara ilgi düzeyi dışında başka faktörlerden de etkilenebileceği değerlendirilmektedir. Genel eğitim seviyesi, medyada bu konunun ele alınma sıklığı veya kişisel ilgi alanları da bu farkındalığı etkilemektedir. Kambiyo vergisi bilgi düzeyine ilişkin bulgular, finansal bilgi düzeyine dair sonuçlarla paralellik göstermektedir. Faiz hassasiyeti olan bireylerin bu konuda bilgi sahibi olma oranlarının düşük olması, bu çalışmadan elde edilen finansal okuryazarlık alanındaki eksiklik algılarını destekler niteliktedir. Kambiyo vergisi gibi teknik konularda farkındalık düzeyinin artırılmasına yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının, bireylerin ekonomik sistemle daha bilinçli bir ilişki kurmalarında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Modern bankacılık sisteminin sunduğu hizmetler, bireylerin günlük finansal ihtiyaçlarını karşılamada önemli rol oynamaktadır. Bu hizmetlerden biri de internet bankacılığıdır. İnternet bankacılığı, kullanıcıların zamandan tasarruf etmesine ve işlemlerini kolayca gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, çalışmada faiz hassasiyetine sahip bireylerin internet bankacılığını kullanma alışkanlıkları ile faiz hassasiyeti olmayan bireylerin alışkanlıkları karşılaştırılmış ve bu ilişki istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Tablo 9, bireylerin faiz hassasiyeti durumu ile internet bankacılığı kullanma durumlarına ilişkin alışkanlıklarını sunmaktadır.

Tablo 9. İnternet bankacılığı kullanma dağılımları

Faiz Hassasiyeti	Sürekli (%)	Zorunlu Olursa (%)	Güvenmiyorum (%)	Karmaşık Geliyor (%)
Evet	90,2	6,4	1,7	1,7
Hayır	91,5	6,8	0,4	1,3

Faiz hassasiyeti ile internet bankacılığı kullanım alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu bulguya göre faiz hassasiyetine sahip olma durumunun bireylerin internet bankacılığı kullanımını anlamlı ölçüde etkilemediğini veya etkisinin oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır ($p=0.573$). Bu durum, faiz hassasiyeti olan bireylerin de diğer bireyler gibi internet bankacılık hizmetlerini büyük ölçüde benzer şekilde kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca, bireylerin faiz hassasiyeti olsun veya olmasın, bankacılık sistemini kullanma eğilimlerinin teknolojinin günlük hayat üzerindeki etkisiyle de ilişkili olabileceği belirtilmelidir. Mobil ve internet bankacılığı hizmetlerinin kolaylığı ve yaygınlığı, bireylerin dini veya etik hassasiyetlerinden bağımsız olarak bu hizmetlerden yararlanma oranlarını artırmış olabilir. Bu durum, faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal işlemlerinde daha bilinçli seçimler yapma eğiliminde olduklarını, ancak teknolojik bankacılık hizmetlerini genel anlamda reddetmediklerini gösterebilir. Bu bulgu, ayrıca iki grup arasındaki farkın modern dönemin gerekliliklerini benimseme kapasitesinden ziyade dini inançların etkisiyle şekillendiğini göstermektedir.

Sanal para, modern finans dünyasının hızla gelişen bir unsuru olarak, hem ekonomik hem de etik tartışmalara konu olmaktadır.³³ Faiz hassasiyetine sahip bireylerin sanal paraya yönelik görüşleri, faiz hassasiyeti olmayan bireylerle karşılaştırılmıştır. Tablo 10'da faiz hassasiyeti ile sanal para görüşüne ilişkin görüşler sunulmuştur.

Tablo 10. Sanal para görüşleri

Faiz Hassasiyeti	Evet Caiz (%)	Hayır Caiz Değil (%)	Fikrim Yok (%)
Evet	17,4	45,1	37,4
Hayır	34,9	16,2	48,9

Analiz sonuçlarına göre, sanal paraya ilişkin görüşler, faiz hassasiyeti olan ve olmayan bireyler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.000$). Faiz hassasiyeti olan bireylerin, sanal paraya karşı daha temkinli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı sanal paraların teknik yapısı ve kullanım alanlarını göz önünde bulundurularak, bu tür dijital varlıkların caiz olmadığına hükmetmiştir.³⁴ Faiz hassasiyeti olmayan bireyler arasında sanal parayı caiz olarak görenlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Faiz gibi açık ve net hassasiyet gerektiren bir konuda duyarlılık göstermeyen bireylerin, sanal para gibi daha karmaşık ve tartışmalı bir konuda da benzer bir duyarsızlık sergileyebilecekleri değerlendirilmektedir. Bu durum, sanal parayı dini değerlendirmelerden bağımsız olarak kabul etmelerinin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Diğer yandan, Başkanlığın bu görüşüne rağmen faiz hassasiyeti olan bireylerin bir kısmı da sanal parayı caiz olarak görmektedir. Bu bireyler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşüne katılmıyor ve kendi dini yorumlarını veya başka kaynakların değerlendirmelerini esas alıyor olabilir. Özellikle sanal para gibi teknik bir konuda, farklı İslamî otoritelerden gelen çeşitli fetvalar veya bireysel araştırmalar, bu kişilerin farklı bir sonuca ulaşmasına yol açmış olabilir. Ya da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşünü yeterince ikna edici veya kapsamlı bulmamış olabilirler. Bunun dışında bu bireyler sanal paranın karmaşık yapısı ve teknik detaylarını, özellikle dini boyutlarını anlamamış olabilirler. Bu bireyler, sanal paranın içerdiği belirsizlikleri (garar) veya haksız kazanç potansiyelini fark etmemiş ya da bu riskleri hafife almış

³³ Betül Üzer, *Sanal Para Birimleri* (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlik Tezi, 2017), 3

³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kripto Paraların Kullanımının Dini Hükümü Nedir?" (Erişim 10 Ocak 2025).

olabilirler. Yani bu bireylerin konunun detaylarına ilişkin bilgi eksiklikleri olabilir. Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı sanal paranın caiz olmadığını belirtirken bu ayrıntılara dikkat çekmiştir. Bazı bireyler ise, sanal parayı modern bir yatırım aracı olarak görüp, bunu faizle ilişkilendirmemiş olabilirler. Bu yaklaşım doğrudur. Ancak ticarete haram olan sadece faiz değildir. Örneğin sonucu belirsiz ve kapalı olan satışlarda caiz görülmemektedir.³⁵ Bu durum yine bilgi eksikliğiyle alakalıdır. Her iki grup içinde de "fikrim yok" cevabının yüksek oranda görülmesi, bu hükmün bireyler tarafından yeterince benimsenmediği ya da anlaşılmadığı izlenimini vermektedir. Bazı bireylerin de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşlerini yeterince dikkate almıyor olabileceği ihtimali üzerinde durulabilir. Bu, dinî otoritelere duyulan güvenin azalması ya da bireylerin dinî meseleleri kişisel yorumlarına veya alternatif kaynaklara dayandırarak değerlendirme eğiliminde olmasından kaynaklanabilir. Özellikle yeni ve karmaşık konularda, insanlar, Diyanet'in kararlarını geleneksel konularla sınırlı görüp modern finansal araçlarda yetersiz buluyor olabilir. Ayrıca Tablo 6'ya göre faiz hassasiyeti olan bireylerin finansal bilgi düzeylerinin diğer bireylere göre düşük olduğu belirtilmiştir. Bu durum, yalnızca genel finansal okuryazarlık eksikliğini değil, aynı zamanda faizli veya şüpheli işlemlere ilişkin bilgi yetersizliğini de içeriyor olabilir. Faiz hassasiyetine sahip bireylerin, dini prensiplerine uygun kararlar alabilmek için bu tür işlemleri daha detaylı araştırmaları beklenir. Ancak, bilgi eksikliği nedeniyle bazı bireylerin dini ve etik açıdan şüpheli durumları fark edememesi veya doğru şekilde değerlendirememesi mümkündür. Bu durum, sanal para gibi teknik ve tartışmalı konularda alınan kararların yeterince bilinçli olmadığını da gösterebilir. Bu nedenle, özellikle faiz hassasiyeti olan bireyler için dini, etik ve finansal rehberlik hizmetlerinin verilmesi düşünülebilir.

Hisse senetleri, yatırımcılar için hem geleneksel hem de modern finansal sistemde önemli bir yer tutmaktadır. Faiz hassasiyeti, bireylerin finansal araçlara yönelik değerlendirmelerini etkileyen temel unsurlardan biridir. Tablo 11 ile hisse senetlerini caiz olarak görme eğilimleri sunulmuştur.

Tablo 11. Hisse senedi görüşleri

Faiz Hassasiyeti	Evet Caiz (%)	Hayır Caiz Değil (%)	Fikrim Yok (%)
Evet	42,1	20,4	37,4
Hayır	43,0	8,1	48,9

Test sonucunda, faiz hassasiyeti olan bireyler ile olmayanlar arasında hisse senedinin caiz olup olmadığına ilişkin görüşlerde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p=0,000$). Bu sonuç, faiz hassasiyeti ile hisse senedine yönelik algılar arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Faiz hassasiyeti olan bireyler ile faiz hassasiyeti olmayan bireylerin hisse senedini caiz olarak görme değerlendirmelerinin benzer düzeyde kaldığı görülmektedir. Oysa sanal paralara yönelik değerlendirmelerde faiz hassasiyeti olan ve olmayan bireyler arasında belirgin bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Hisse senetlerinin dini açıdan daha fazla kabul görmesinin nedeni konu hakkında farklı görüşler olmasına rağmen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hisse senetlerinin belirli şartlar altında caiz olduğunu ifade eden açıklamalarıyla ilişkilidir.³⁶ Bu açıklamalar, faiz hassasiyeti olan bireyler arasında hisse senedine yönelik güveni artırmış olabilir. Ayrıca, hisse senetlerinin finansal sistemde

³⁵ Şevket Topal, "İslam Hukuku Açısından Satış Sözleşmelerinde Mülkiyetin Devrine Yönelik Engeller", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2001), 517-538.

³⁶ Samet Kuyrukcu, "Diyanet uyardı! Borsa caiz mi?", *Yeni Konya Gazetesi* (10 Ocak 2025).

uzun süredir yer alması ve daha iyi anlaşılmış bir araç olması, bu yatırım aracının dini ve etik tartışmalarda daha az tartışmalı algılanmasını sağlamış olabilir. Faiz hassasiyeti olan bireyler arasında sanal para ile hisse senedi arasındaki farklılıkların açıklanması faydalı olabilir. Bununla birlikte, faiz hassasiyeti olan grupta hisse senedini "caiz değil" olarak değerlendirenlerin oranı faiz hassasiyeti olmayan gruba göre oldukça yüksektir. Bu fark, hisse senedine yönelik bazı bireylerin şüphelerinin dini gerekçelere dayanabileceğini düşündürmektedir. Hisse senetlerinin dayandığı şirketlerin faaliyetlerinin İslamî değerlere uygun olup olmadığı konusundaki belirsizlikler, bu bireylerin daha eleştirel bir tutum sergilemesine neden olabilir. Aynı zamanda faiz hassasiyeti olmayan bireylerde "fikrim yok" seçeneğini tercih edenlerin oranının daha yüksek olması, bu grubun hisse senedi konusundaki farkındalığının az olduğunu gösterebilir. Veya faiz hassasiyeti olmadığından hisse senedinin durumunu araştırma gereği duymamış da olabilirler. Bu durum, hisse senedi gibi finansal araçların dini ve etik değerlendirmelerine yönelik daha fazla rehberlik ve açıklamanın faydalı olabileceğini göstermektedir.

Yatırım performansı, bireylerin finansal davranışlarını anlamada önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Faiz hassasiyeti, bireylerin yatırım tercihlerini ve sonuçlarını etkileyen temel bir faktördür. Bu çalışmada, faiz hassasiyetine sahip bireylerin yatırım performansı, faiz hassasiyeti olmayan bireylerle karşılaştırılmıştır. Katılımcıların son bir yıl içinde elde ettikleri kâr oranlarına ilişkin veriler, faiz hassasiyetinin yatırım sonuçlarına nasıl yansıdığını anlamak amacıyla değerlendirilmiştir. Tablo 12, faiz hassasiyetine sahip bireylerin ve faiz hassasiyeti olmayan bireylerin %25'in üzerinde veya altında kâr elde etme oranlarını göstermektedir.

Tablo 12. Kâr etme oranları

Faiz Görüşü	%25 Üstü Kâr Edenler (%)	%25 Altı Kâr Edenler (%)
Evet	46,1	53,9
Hayır	58,9	41,1

Faiz görüşü ile son bir yıl içinde elde edilen kâr oranları açısından anlamlı bir fark vardır ($p=0.018$). Faizli işlemlerden kaçınan kişilerin genellikle daha düşük kârlar elde ettikleri söylenebilir. Dini ve etik hassasiyetler, bu bireylerin yüksek getiri sağlayan ancak faiz içeren finansal araçlardan uzak durmasına yol açabilir. Bu durum, daha sınırlı yatırım seçenekleri ve dolayısıyla daha düşük getiri anlamına gelebilir. Faiz hassasiyeti olmayan bireyler ise daha geniş bir yatırım araçları yelpazesine erişim sağlayarak daha yüksek kâr elde etme potansiyeline sahiptir. Ancak bu durum, onların daha fazla risk almayı göze aldığını ve faizli işlemleri dini veya etik bir endişe taşımadan değerlendirdiğini de gösterebilir. Faiz hassasiyeti olan bireylerin, kâr oranı açısından daha düşük bir performans sergiledikleri, ancak bu durumun dini ve etik tercihlerin doğal bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu bireyler, yüksek kâr beklentisi yerine ahlaki ve dinî değerlere uygun bir finansal yaklaşımı öncelikli olarak görmüş olabilirler. Bu, dinî hassasiyetlerin bireylerin finansal kararları üzerindeki etkisini anlamak açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Mahastanti vd. (2021)³⁷, yatırımcıların dini inançlarının yatırım kararları üzerindeki etkisini incelemiş ve dindarlık düzeyi yüksek bireylerin portföy tercihlerinde tamamen şeriata uygun hisselerle yöneldiklerini ortaya koymuştur. Çalışmada, İslami şeriata olan inancın, bu bireylerin şariat esaslı

³⁷ Mahastanti vd. "Sharia-based Stocks: Do Muslim Investors Prefer Metaphysical or Materialistic Returns?", 609–621.

ürünlere olan bağlılığını güçlendirdiği belirtilmiştir. Bu çalışmada da benzer şekilde, katılımcıların faiz hassasiyeti durumu dengeli bir şekilde dağılmaktadır; yani, bireylerin yarısı faiz hassasiyetine sahipken, diğer yarısı bu hassasiyeti taşımamaktadır. Ayrıca Mahastanti vd. (2021)'de genç bireylerin daha az şeriat hassasiyeti gösterdiği ileri sürülmektedir. Genç bireylerin yatırım kararlarında hem maddi hem de manevi getirileri birlikte değerlendirdikleri ve daha esnek davrandıkları vurgulanmaktadır. Bu yönüyle Mahastanti vd. (2021) çalışması yaşa bağlı dini yatırım hassasiyetinde farklılık olduğunu öne sürerken bu çalışmada yaş grupları arasında faiz hassasiyeti açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Abbas vd. (2020)³⁸ çalışmasında, içsel denetim odağı, finansal tutum, gelir düzeyi ve dindarlık gibi bireysel faktörlerin finansal davranış üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Dindarlığın, finansal davranışı en güçlü biçimde etkileyen değişken olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, bireylerin dini inançlarına bağlılık düzeylerinin, finansal karar alma süreçlerini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ise, faiz hassasiyetinin toplumda bilgi eksikliğinden ziyade bilinç eksikliğinden kaynaklandığı ve bireylerin dini değerlerle ekonomik tercihler arasında her zaman tutarlı bir bağ kuramadıkları görülmüştür. Dolayısıyla, Abbas vd. (2020) çalışmasında dindarlık, finansal davranış üzerinde belirleyici ve tutarlı bir etken olarak sunulurken, bu çalışmada dindarlığın ekonomik tercihler üzerindeki etkisinin daha karmaşık; çevresel ve sistemsel faktörlerle etkileşim içinde şekillendiği görülmektedir.

Marendra vd. (2021)³⁹, çalışmalarında Müslüman yatırımcıların İslamî sermaye piyasasındaki yatırım karar alma davranışlarını incelemiş ve yatırımcı davranışının İslamî yatırım kararları üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, bireylerin dinî inançları doğrultusunda bilinçli tercihlerde bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmada da benzer biçimde, faiz hassasiyetinin bireylerin yatırım kararlarında etkili olduğu ve faizli işlemlerden kaçınan bireylerin dini gerekçelerle daha temkinli davrandıkları görülmektedir. Ancak bu çalışmada, faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal bilgi düzeylerinin görece düşük olması ve modern finansal araçlara karşı daha mesafeli olmaları, İslamî yatırım kararlarının her zaman rasyonel bir finansal bilgi temeline dayanmadığını da düşündürmektedir. Bu yönüyle Marendra vd. (2021)'de görülen olumlu dini yatırım davranışı, bu çalışmada daha çok bilinç eksikliğiyle şekillenen ve çevresel faktörlerin etkisinde kalan bir yapıya işaret etmektedir.

Solekah ve Hakim (2023)⁴⁰ ise, dindarlık ve şeriat finansal okuryazarlığının finansal davranış üzerindeki etkilerini incelemiş ve her iki unsurun da finansal davranışı önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Araştırmaya göre, yüksek dindarlık seviyesi ve şeriat temelli finansal bilgi, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum, bireyin hem dinî hem de finansal açıdan bilinçli bir yaklaşım geliştirmesiyle ilişkilidir. Bu çalışmada ise, katılımcıların önemli bir kısmının dinî inançlara sahip olmasına rağmen, finansal bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı ve dinî hassasiyetin her zaman davranışlara yansımadağı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Solekah ve Hakim (2023)'in ortaya koyduğu ideal din-finans bilgi birleşimi, bu çalışmada büyük ölçüde

³⁸ Abbas vd. "Predicting the Financial Behavior of the Religious Organization Board in Indonesia", 1159–1166.

³⁹ Marendra vd. "Behavior of Muslim Investors on Investment Decision Making in Sharia Capital Market", 29-41.

⁴⁰ Solekah – Hakim, "How Sharia Financial Literacy Moderated Religiosity and Muslim Financial Behaviour", October 28-29th.

gerçekleşmemekte; bireyler ya bilgi eksikliği ya da çevresel faktörler nedeniyle dinî değerleriyle çelişen tercihlerde bulunabilmektedir.

Budiyanto vd. (2024)⁴¹ tarafından yürütülen çalışmada ise dindarlığın finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bunun yerine, iyi finansal davranışın finansal refahı artırmada anahtar rol oynadığı ve bu davranışların tüketici karşıtı bir yaşam tarzı ile desteklendiği belirtilmiştir. Bu yönüyle Budiyanto vd. (2024)'ün çalışması, dini inançların doğrudan değil dolaylı etkilerle finansal kararlara yansıdığı bir yapıyı ortaya koymaktadır. Benzer şekilde bu çalışmada da, bireylerin faiz hassasiyetine sahip olmalarının tek başına bilinçli ve tutarlı finansal davranışlara yol açmadığı; aksine, bireylerin hem dinî inançları hem de çevresel uyum çabaları arasında sıkıştığı görülmektedir. Bu da, dindarlığın tek başına yeterli olmadığını; bilgi, bilinç ve sosyal bağlamın birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmanın sonuçlarına göre faiz hassasiyetinin bireylerin finansal bilgi düzeyleri, yatırım tercihleri ve modern finansal araçlara yönelik bakış açıları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir. Çalışmada, faiz hassasiyetine sahip bireylerin finansal tercihlerini anlamak amacıyla, faizli işlemlerden kaçınanlar ve faizli işlemleri tercih edenler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Katılımcıların yarısı faiz hassasiyetine sahipken, diğer yarısı böyle bir hassasiyete sahip değildir. Din ve finansal tercihler arasındaki bağın bireyler tarafından yeterince anlaşılamamış olması, hem bilgi hem de bilinç eksikliğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Oysa din, yalnızca bireysel ritüellerle sınırlı kalmamalı; hayatın tüm yönlerine nüfuz etmelidir. Dinî kuralların yalnızca dünyevi faydalar üzerinden değil, daha geniş bir inanç sistemi çerçevesinde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Tüketim kültürünün artan etkisinin, bireylerin dinî hassasiyetlerini zayıflatıcı bir rol oynayabileceği öne sürülebilir. Bununla birlikte, İslamî kavramların tüketim odaklı bir yaklaşımla kullanılması, bireylerin dinî değerlerden ödün vererek toplumsal normlara uyum sağlamaya çalışmasına yol açmış olabilir. İslamî tatil, tesettür moda gibi kavramların, dinî değerlere sahip bireylerin bile finansal hassasiyetlerini zayıflattığı söylenebilir. Bu durum, bireylerin doğrudan menfaat odaklı yaklaşımlar geliştirdiğini ve dini değerlerden taviz vererek topluma uyum sağlamaya çalıştığını düşündürülebilir. Bunun yanı sıra, faizsiz finansal araçların yaygınlaştırılması ve anlaşılabilir hale getirilmesi de önemlidir. Modern finansal sistemin, dinî hassasiyetleri daha fazla dikkate alan bir yapıya kavuşturulması, bireylerin hem inançlarına uygun bir yaşam sürmelerine hem de sürdürülebilir ekonomik kazanç elde etmelerine olanak tanıyabilir. Bu bağlamda, bireylerin dini değerlerini koruyarak, bilgi ve bilinç eksikliğini gidermeye yönelik bir toplumsal dönüşümün gerekliliği açıktır. Yaş gruplarına göre yapılan analiz, faiz hassasiyetinin yaşla doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Bunun yerine çevresel faktörler, sistemsel teşvikler ve kişisel çıkarlar etkili olabilir. Yaşla artan dinî bağlılıkların, finansal tercihlerdeki dinî hassasiyetlere her zaman yansımadağı da söylenebilir. Eğitim düzeyi arttıkça faiz hassasiyetinin azalması eğilimi gözlemlenmiştir. Lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahip bireylerin, faizli işlemlere

⁴¹Budiyanto vd. "Factors affecting financial well-being: the mediating role of financial behavior towards religiosity and anti-consumption lifestyle—evidence from Indonesia", 187.

daha pragmatik yaklaşıtları söylenebilir. Bu sonucun sadece bilgi düzeyine dayalı bir durum olmadığı, aynı zamanda eğitimle birlikte bireylerin toplumsal ve ekonomik normlara daha fazla entegre olmalarının da etkili olabileceği düşünülebilir. Eğitimli bireylerin dini meseleleri dinî bir kaynağa dayandırmadan, kişisel deneyim ve mantık çerçevesinde ele almaları da muhtemel olabilir. Bu, özellikle dinin tarihsel ve sosyoekonomik bağlamda farklı şekilde yorumlanabileceğini düşünen bireylerde daha belirgin olabilir. Faiz hassasiyetinin yaş, gelir düzeyi ve meslek gibi demografik ve sosyoekonomik faktörlerle doğrudan bir ilişkisi olmadığı söylenebilir.

Finansal bilgi düzeyi ile faiz hassasiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu gözlemlenmiş, düşük finansal bilgi düzeyine sahip bireylerin faizli işlemlerden daha fazla kaçındığı tespit edilmiştir. Ancak, finansal bilgi düzeyinin bireylerin öznel algılarına dayanılarak belirlendiği göz önüne alındığında, bu bulgunun farklı olası nedenlerle ilişkilendirilebileceği de değerlendirilmelidir. Örneğin, bireylerin faizli işlemlerden kaçınma davranışının, bilgi eksikliğinden ziyade kişisel inançları veya değerleri doğrultusunda yapılan bilinçli bir tercih olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, bireylerin faizli işlemlerden kaçınma nedenlerinin derinlemesine araştırılması faydalı olabilir. Faiz hassasiyeti ile temel finansal matematik becerisi arasındaki ilişki, bireylerin finansal problemleri çözmedeki performansını etkileyebilir. Ancak bu durumun, bireylerin bilgi eksikliğinden mi yoksa faiz hassasiyetine dayalı bilinçli bir tercihten mi kaynaklandığı kesin değildir. Faizli işlemlerden uzak durma kararının, bireylerin bu tür işlemlerle ilgili bilgi edinme ihtiyacını azalttığı düşünülebilir. Ayrıca, faiz hassasiyeti nedeniyle bireylerin, çözebilecekleri bir problemde dahi faizle ilişkilendirilmiş bir soruya yanıt vermemiş olmaları da mümkündür. Faiz hassasiyeti olan bireylerin kambiyo vergisi hakkında bilgi düzeylerinin, faiz hassasiyeti olmayanlara göre belirgin şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, sadece faiz hassasiyetine bağlı olmayıp, genel finansal farkındalık eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Hem faiz hassasiyeti olan hem de olmayan bireyler, internet bankacılığını büyük ölçüde benzer şekillerde kullanmaktadır. Bu durum, teknolojinin günlük yaşam üzerindeki etkisiyle ilgili olup, bireylerin dini veya etik hassasiyetlerinden bağımsız olarak internet bankacılığı hizmetlerini tercih etmelerini açıklayabilir. Faiz hassasiyeti olan bireyler, finansal işlemlerinde bilinçli seçimler yapma eğiliminde olabilirler, ancak teknolojik bankacılık hizmetlerinden faydalanma konusunda bir engel görmemektedirler. Faiz hassasiyeti olan bireylerin sanal paraya yönelik görüşlerinin, faiz hassasiyeti olmayanlara göre daha olumsuz olduğu görülmüştür. Faiz hassasiyeti olan bireylerin, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açıklamaları doğrultusunda, hisse senetlerine yönelik daha olumlu bir yaklaşım sergilediği gözlemlenmiştir. Ancak, hisse senedinin caiz olup olmadığı konusunda şüpheli yaklaşımlar, özellikle yatırım yapılan şirketlerin İslami değerlere uygunluğu ile ilgili belirsizliklerden kaynaklanabilir. Faizli işlemlerden kaçınan bireylerin genellikle daha düşük kâr oranları elde ettikleri gözlemlenmiştir. Buna karşın, faiz hassasiyeti olmayan bireylerin, daha yüksek kazançlar elde ettikleri görülmüştür. Bu durum, faizli işlemlerden kaçınan bireylerin, bilgi eksiklikleri olabileceği gibi yatırım araçlarını seçerken daha çok dini kriterlere dayandıklarından kaynaklı da olabilir. Dini ve etik değerlere dayalı finansal tercihlerin daha düşük yatırım getirisi doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Öneriler

Bireylerin faiz hassasiyeti ve finansal tercihleri arasındaki ilişkiler dikkate alındığında, bazı yapısal ve bilinç odaklı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle, bireylerin din-finans ilişkisine dair bilgi

ve bilinç düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, faizsiz finansal araçların daha erişilebilir, yaygın ve anlaşılabilir hale getirilmesi önem arz etmektedir. Modern finansal sistemin, dini hassasiyetleri daha çok dikkate alacak şekilde yeniden yapılandırılması, bireylerin inançlarıyla uyumlu bir ekonomik yaşam sürmelerine katkı sağlayacaktır. Eğitim süreçlerinde finansal okuryazarlığın artırılması, bireylerin dini değerleriyle çelişmeden doğru finansal tercihler yapabilmelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda, faiz hassasiyeti olan bireylerin yatırım yaparken daha bilinçli kararlar alabilmeleri için destekleyici bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir. Dini değerlere uygun yatırım araçlarının risk ve getiri analizleri daha şeffaf biçimde sunulmalı; bu araçların cazibesi bilgiye dayalı olarak artırılmalıdır. Finansal tercihlere etki eden kişisel inançların ve çevresel faktörlerin daha derinlemesine araştırılması, daha etkili politika ve stratejilerin geliştirilmesini mümkün kılacaktır. Ayrıca, Diyanet gibi dini otoritelerin yatırım araçları hakkında net ve kapsamlı bilgilendirme yapması, bireylerin tereddütlerini azaltacaktır. Tüketim kültürünün bireylerin dinî hassasiyetleri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, sosyal ve kültürel düzeyde bilinçlendirici politikaların geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abbas, Djamila vd. "Predicting the Financial Behavior of the Religious Organization Board in Indonesia". *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7/12 (2020), 1159–1166. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2020.VOL7.NO12.1159>
- Arslan, Mustafa. "Geleneksellik ve Yaslı Dindarlığı: Tasrada Sosyal Hizmet Alamayan Yashlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 2/2 (2009), 112-125.
- Asker, Veysi. "Covid-19 Salgınının Katılım Bankacılığı Sektörüne Etkisi: Merce Temelli Cradis Uygulaması". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25/3 (2024), 144-166. <https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1395428>
- Barak, Ayşenur - Kaplan, Hasan. "Din Psikolojisi Perspektifinden Dindarlık ve Tüketim İlişkisi Üzerine Kuramsal Değerlendirmeler". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (2024), 137-174. <https://doi.org/10.59379/tdpd.1472361>
- Baydemir, Muhammed. "Determining the Factors Affecting Elders' Smoking Habit: Estimation Through Logistical Regression Analyses". *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies* 2/2 (2019), 49-54. <https://doi.org/10.5336/jtracom.2019-64928>
- Baydemir, Muhammed. "Bilimsel Araştırmalarda İstatistiğin ve Doğru Yöntem Seçimlerinin Önemi". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/1 (2021), 29-34. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.919607>
- Budiyanto, Arief vd. "Factors affecting financial well-being: the mediating role of financial behavior towards religiosity and anti-consumption lifestyle—evidence from Indonesia". *Investment Management & Financial Innovations*, 21/3 (2024), 187.
- Demirhan, Erdal. "Tüketiciler, Satıcılar Ve Bankalar Açısından Tüketici Kredilerinin Fayda Ve Sakıncalarının Karşılaştırılması". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2001), 137-146. <http://hdl.handle.net/11630/1380>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?". Erişim 10 Ocak 2025. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/1375/kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir>
- Efe, Ahmet. "Katılım Bankacılığı ve İslami Finans Sektöründe Temel Sorunların Çözümü". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2021), 303-326. <https://doi.org/10.52115/apjir.948282>
- Güvenilir, Ferda - İncekara, Ahmet. "İslam İktisadı Bağlamında Para Politikası". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2019), 59-74.
- Kımtır, Nurten. "Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme". *EKEV Akademi Dergisi* 68 (2016), 299-332.
- Kızıltepe, Kadir - Yardımcıoğlu, Fatih. "Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma". *Uluslararası İslam Ekonomisi Ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2017), 172-225. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8407.2017.3.2.08>
- Küçük, Ali. *Besâiru'l-Kur'an*. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 11. Basım, 2021.
- Mahastantı, Linda Ariany vd. "Sharia-based Stocks: Do Muslim Investors Prefer Metaphysical or Materialistic Returns?". *The Journal of Asian Finance, Economics and Business* 8/1 (2021), 609–621. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2021.VOL8.NO1.609>
- Marendra, Marendra vd. "Behavior of Muslim Investors on Investment Decision Making in Sharia Capital Market". *International Research of Economic and Management Education* 1/1 (2021), 29-41.
- Pala, Fahrettin vd. "Analyzing the Linkage Between Islamic Financial Literacy and Islamic Banking Services Adoption: Evidence from Turkey". *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 15/5 (2024), 784-817. <https://doi.org/10.1108/JIABR-12-2021-0324>

- Pilatin, Abdulmuttalip. "Türkiye’de Katılım Bankacılığı Tercihi: Bölgesel Bir Araştırma". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/3 (2022), 1042-1060. <https://doi.org/10.33206/mjss.998155>
- Salihoğlu, Esengül. "Türkiye’de Katılım Bankacılığı Büyüklüğünü Etkileyen Seçilmiş Faktörler Üzerine Bir Analiz". *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi* 7/Özel Sayı (2022), 211-234. <https://doi.org/10.30784/epfad.1148425>
- Saray, Öznur - Güngör, Selim. "İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi: Tokat İli Üzerine Bir Alan Araştırması". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 54 (2023), 309-333. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1097723>
- Seçkiner, Mehmet Hicabi. "Konut Finansmanı Sistemlerine Alternatif Bir Model Olarak Faizsiz Yapı Sisteminin Temellendirilmesi". *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/1, (2022), 133-176. <https://doi.org/10.14395/hid.1073980>
- Sezgin, Selman Yasir - Şahin, Ömer Nasuhi. "Fakirlikle Mücadele için İslami Finans". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* ICEBSS Özel Sayı (2016), 195-204.
- Solekah, Nihayatu Aslamatis – Hakim, Ahmad Muqarrabin. "How Sharia Financial Literacy Moderated Religiosity and Muslim Financial Behaviour". *Proceeding 3rd International Conference on Business & Social Sciences (ICOBUSS)*, Surabaya, October 28-29th, 2023.
- Topal, Şevket. "İslam Hukuku Açısından Satış Sözleşmelerinde Mülkiyetin Devrine Yönelik Engeller". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2001), 517-538. <https://doi.org/10.17120/omuifd.21959>
- Turan, Yahya - Demirci, İslam. "Akademisyenlerin Faiz Ve Faizsiz Finans Kullanımına Yönelik Tutumları". *Bilimname* 39 (2019), 247-283. <https://doi.org/10.28949/bilimname.594640>
- Ulusoy, Recep - Altun, İslam. "Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 63 (2017), 135-150.
- Üzer, Betül. *Sanal Para Birimleri*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlik Tezi, 2017.
- Kuyrukcu, Samet. "Diyanet uyardı! Borsa caiz mi?". *Yeni Konya Gazetesi* (10 Ocak 2025). https://www.yenikonya.com.tr/ekonomi/diyanet_uyardi_borsa_caiz_mi-1910500
- Yurttaş, Betül. *Psikolojik Sağlamlığın Kazanılmasında Dini Duygu ve Düşüncenin Rolü ve Önemi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yıldırım, Oğuz. "Türkiye Ekonomisinde Katılım Bankacılığı". *Econder Uluslararası Akademik Dergi* 4/2 (2020), 518-529. <https://doi.org/10.35342/econder.653208>
- Yıldız, Melek. "Bireylerin İslami Finans Okuryazarlık Düzeyi ve Katılım Bankası Tercihi: Türkiye Değerlendirmesi". *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/4 (2020), 730-744. DOI:10.29106/fesa.801508
- Yılmaz, İsa vd., "Ailede Kurtarıcı Olarak 'Banka Kredisi': Kredi Kullanımının Aile Sistemi Üzerindeki Etkileri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2023), 283-305. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1324597>